

HÄMEENLINNAN KAUPUNKI

MAAHERRANPUISTON JA ALEKSIS KIVEN PUISTON SEKÄ RANTAVYÖHYKKEEN KUNNOSTUSSUUNNITELMA

**Historia- ja maisemaselvitys
0107-D1098**

28.8.2008

SISÄLLYSLUETTELO

1	TYÖN TAUSTAA.....	1
1.1	Tavoitteet.....	2
1.2	Sisältö.....	2
2	TYÖMENETELMÄT	2
3	SELVITYSALUEIDEN HISTORIAA	2
3.1	Kustaa III:n katu, Eino Leinon puisto ja Linnanpuiston rantavyöhyke	4
3.2	Maaherranpuisto ja Aleksis Kiven puisto	9
4	SELVITYSALUEIDEN NYKYTILANNE JA MAISEMA	15
4.1	Kustaa III:n katu, Eino Leinon puisto ja Linnanpuiston rantavyöhyke	16
4.2	Maaherranpuisto.....	21
4.3	Aleksis Kiven puisto	24
5	LIITTEET	27
6	LÄHTEET	28

*Kannen kuva: Näkymä linnalle Rantapuistosta (nykyinen Maaherranpuisto), kuvausaika ei tiedossa.
Lähde: Hämeenlinnan kaupungin historiallisen museon arkisto (HKHM), kuvaaja Enok Rytönen*

HÄMEENLINNAN KAUPUNKI MAAHERRANPUISTON JA ALEKSIS KIVEN PUISTON SEKÄ RANTAVYÖHYKKEEN KUNNOSTUSSUUNNITELMA

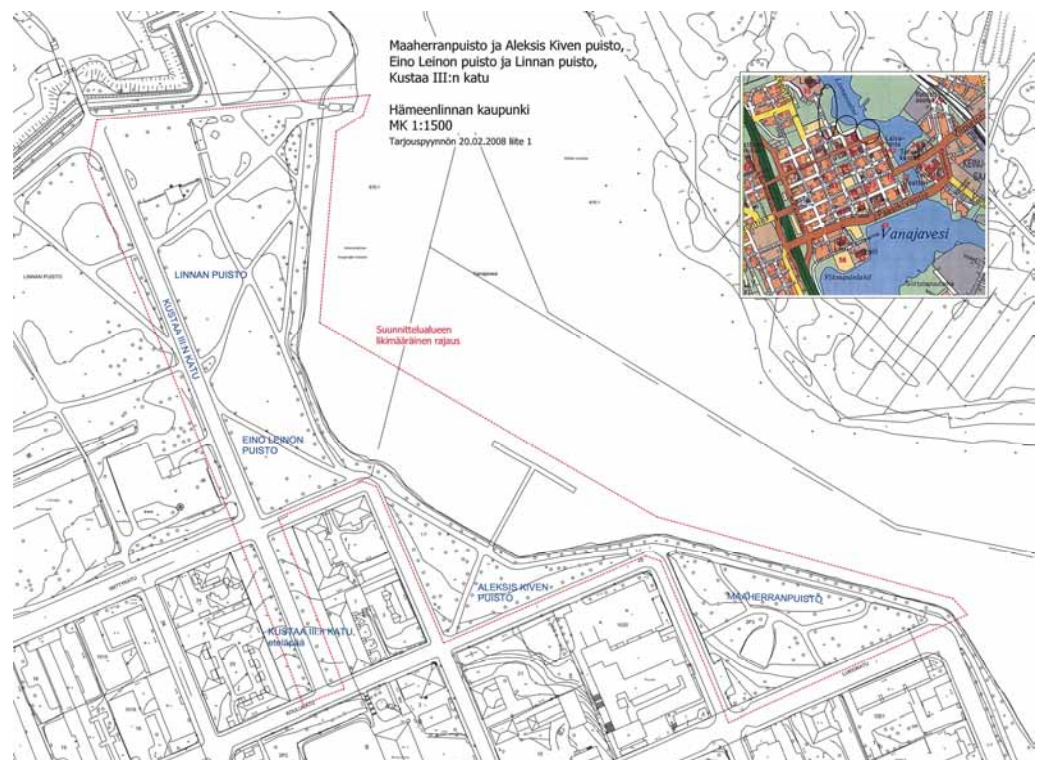
HÄMEENLINNAN MAAHERRANPUISTON JA ALEKSIS KIVEN PUISTON SEKÄ RANTAVYÖHYKKEEN HISTORIA- JA MAISEMASELVITYS

1 TYÖN TAUSTAA

Tehtävänä on laatia kahden kiinteästi toisiinsa liittyvän puistokohteen kunnostussuunnitelmien sekä ranta-alueen hoito- ja kehittämisohjelman pohjaksi historia- ja maisemaselvitys. Kyseessä on historiallista ja maisemallista sekä virkistyskäyttöarvoa omaavien kohteiden kunnostus- ja kehittämissuunnitelma.

Suunnittelualue on kulttuurihistoriallisesti arvokas. Kohdepuistot sijaitsevat Vanajaveden rannalla ja kuuluvat kokonaisuudessaan v. 2001 perustetun kansallisen kaupunkipuiston alueeseen. Puistot ovat myös osa historiallisesti merkittävien rantapuistojen ketjua. Lisäksi koko suunnittelualue kuuluu Vanajaveden laakson valtakunnallisesti arvokkaaseen maisema-alueeseen. Maaherranpuisto on kooltaan 6800 m², Aleksis Kiven puisto 3900 m² ja Eino Leinon puisto 4100 m², joka aloittaa Linnanpuiston kokonaisuuden Linnanpuiston rantavyöhykkeen kautta Hämeen linnalle. Hämeen linnan ympäristöineen on valtakunnallisesti arvokas kulttuurihistoriallinen ympäristö.

Suunnittelukohde sijaitsee Hämeenlinnan keskustan koillislaidassa. Alue rajautuu pohjoisessa linnaan, idässä Vanajaveteen, lännessä Kustaa III:n katuun ja etelässä Koulukatuun sekä Lukiokatuun.

1.1 Tavoitteet

Selvitystyön tavoitteena on selvittää puistojen eri vaiheet ja löytää sekä historiallisia että maisemallisia lähtökohtia ja perusteita puistojen kunnostussuunnitteluun.

Hämeenlinnan kansallisen kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelmassa Ympäristöministeriön vahvistamat tavoitteet ovat selvitysalueen osalta seuraavat: Näkymien ja yhteyksien säilyminen linnalle on Linnan puiston ja rantapuistojen ketjun aloittavan Eino Leinon puiston kehittämisen merkittävimpiä tavoitteita. Linnan ympäristön rantojen virkistyskäyttömahdollisuuksien parantaminen on niin ikään tärkeää. Rannan kevyen liikenteen väyliä tulee edelleen kehittää yhtenäisemmäksi verkostoksi.

1.2 Sisältö

Työssä käytiin läpi historiallista aineistoa, mm. olemassa olevia selvityksiä ja suunnitelmia, kirjallisuutta, asemakaavoja sekä valokuvia. Mahdollinen työn aikana löytyvä – aiemmista selvityksistä puuttuva valokuva- ja kartta-aineisto otettiin mahdollisuuksien mukaan työssä huomioon. Historiallisia elementtejä verrataan nykytilanteeseen ja maiseman nykytilannetta arvioitiin sekä suurmaisemassa että puistoittain.

2 TYÖMENETELMÄT

Arkistokäynneillä sekä asiantuntijahaastatteluin kerättiin kartta- ja kuva-aineistoa sekä tietoja historiasta. Historiallisten karttojen analyysien avulla vertailtiin puistojen eri vaiheita ja elementtejä. Kirjallisuudesta etsittiin eri aikakausille tyypillisiä ratkaisuja ja suunnitteluperiaatteita sekä kasvivalintoja kunnostussuunnittelun tueksi.

Liitekarttojen avulla on havainnollistettu sekä historiallisia vaiheita että maiseman ominaispiirteitä.

Ohjausryhmän palautteen ja kommenttien perusteella on täydennetty selvitystyön tietoja.

3 SELVITYSALUEIDEN HISTORIAA

Hämeenlinnan kaupungin syntyhistoriaa lyhyesti

Pietari Brahe perusti Hämeenlinnan kaupungin vuonna 1639 Hämeen linnan pohjoispuolelle nykyisen varuskunnan kohdalle. Kaupunki oli tuolloin vaatimaton – se muistutti enemmän hämäläistä maalaiskylää kuin kaupunkia: kaikki talot olivat puisia, pieniä, yksikerroksisia ja turvekattoisia. Kaupungin läpi kulki vain yksi varsinainen pohjois-eteläsuuntainen katu ja kuusi ”poikkikatua”. Etelänpuoleisessa päässä pääkatu laajeni toriksi, jonka varrella raatihuone oli. (Hämeen linnan opaskirja 2001)

Vuonna 1739 valtaosa kaupungin rakennuksista paloi. Pikkuvihan jälkeen linnan ympärille haluttiin rakentaa uusia linnoituksia. Aikakauden linnoitusstrategiaan kuului lisäksi se, että linnoituksen ympärillä oli oltava avointa maastoa. Nämä seikat edellyttivät kaupungin siirtämistä toisaalle. Vuoden 1780 kuninkaankartasta ilmenee, että Hämeenlinnan keskusta on siirtynyt nykyiselle

le paikalleen Niementaustan mäelle ja rakenteeltaan noudattelee Arbinin vuonna 1777 laatimaa asemakaavaa. Keskusta-alue näyttää kaavassa taljanmuotoiselta. Linnan ympärillä näkyy linnoituslaitteita ja niiden ulkopuolella on tykinkantaman verran avointa tilaa. Puistoalueiden ja Kustaa III:n kadun historian vaiheet 1200-1900-luvuilla on koostettu yhteenvetokarttaan (kts. liitekartta 1.)

Ote kuninkaankartasta v. 1780

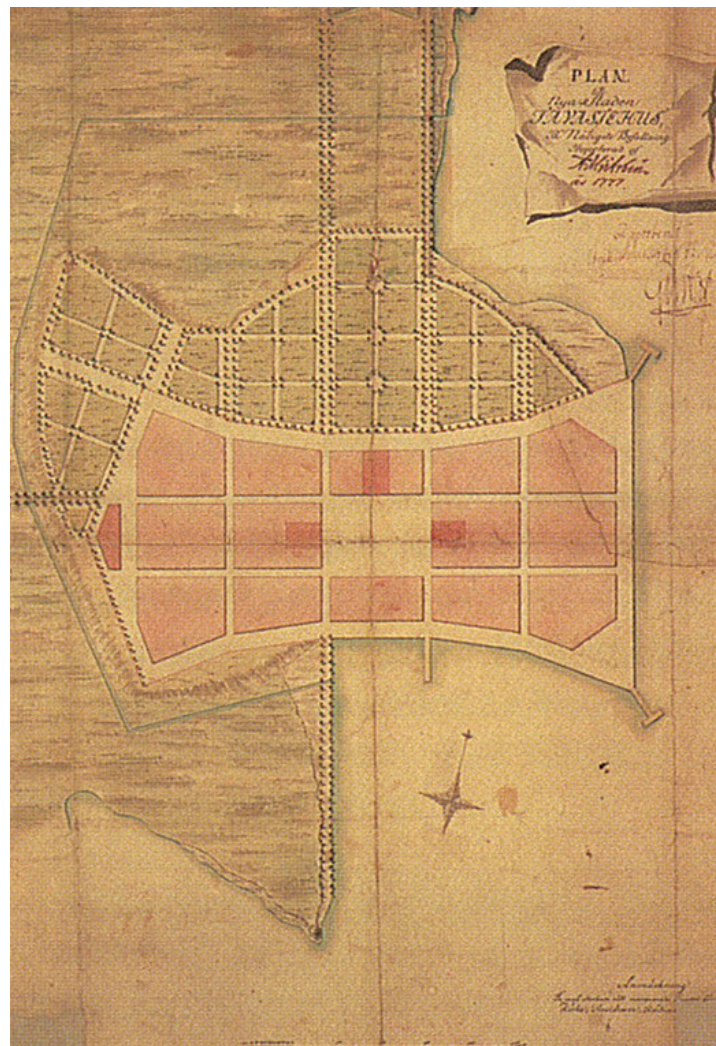
Linnan luoteispuolelle vajaan kilometrin etäisyydelle linnasta sijoittui Ojoisten latokartano, joka oli yksi Hämeen linnan karjakartanoista. Hämeen linna toimi jo keskiajalla suurmaantilana, jonka omistuksessa oli huomattavat niitty- ja peltoalueet Vanajaveden kapeikon molemmin puolin. Maanviljelyksestä ja karjanhoidosta vastasivat linnan kolme latokartanoa, joista Ojoinen oli yksi. Kartanon ympäristössä oli jo 1700-luvulla laajalti peltoja suotuisista maaperäolosuhteista johtuen. 1800-luvulla linnakasarmi rakennettiin vanhan kaupungin paikalle. Maisema oli edelleenkin avoin.

Linnan länsipuolelle tuli 1900-luvun alkupuolella asutusta. Kaupungin suuntaan linnan ympäristö säilyi kuitenkin edelleen avoimena. Linnalle johti puukujanne, joka jatkui vallien reunoja kehystäen. Ojoisten kartanolle vievä puukujanne lienee peräisin 1800-luvun puolivälistä ja uusittu myöhemmin. Kartanoon liittyi myös maaherra Rehbinderin istuttama puistoalue. Linna, kartano ja kaupunki muodostivat aikoinaan tiiviin yhteisön ja kiinteän maisemallisen kokonaisuuden.

Linnaa kaupungista erottava avoin maisematila on pääpiirteissään säilynyt. Ojoisten kartanon eteläpuolinen laakso sen sijaan on kasvamassa umpeen eikä kartano enää ole tilallisesti läsnä linnan maisemassa. Kartanon eteläpuolinen laakso oli aikoinaan vanhan Hämeen linnan laidunniittyä ja peltoa. (Vanajaveden laakson maisema, esihistoria, rakennettu kulttuuriympäristö ja luonto, 2001)

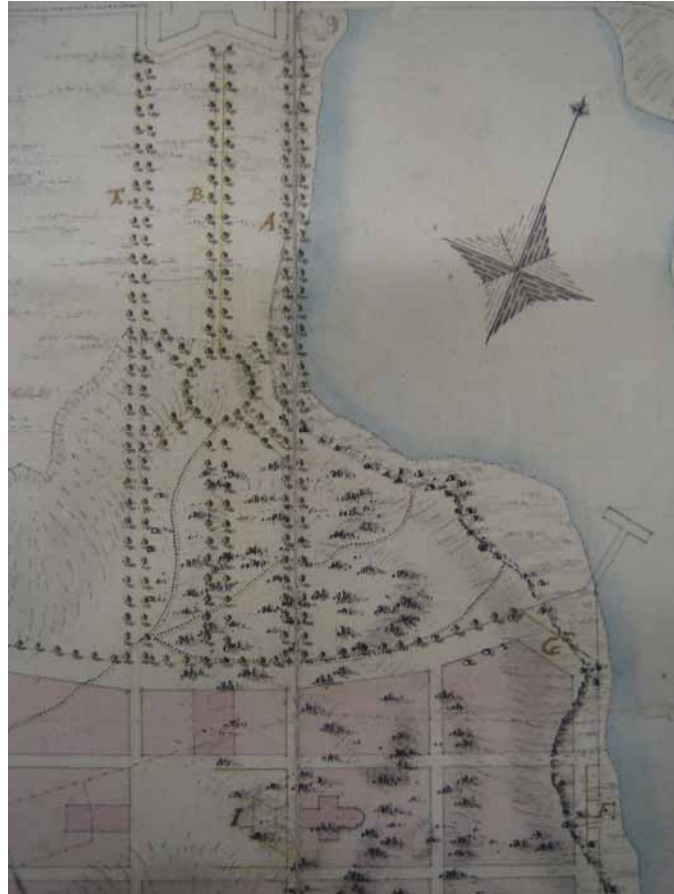
3.1 Kustaa III:n katu, Eino Leinon puisto ja Linnanpuiston rantavyöhyke

Hämeen linnan rakentaminen aloitettiin 1200-luvun jälkipuoliskolla. Asiakirjoissa linna mainitaan ensimmäistä kertaa vuonna 1308. Linna on rakennettu maisemallisesti merkittävälle paikalle Vanajaveden kapeikon silloiselle saarelle, pieneen mäenharjanteeseen. Linnan ympäristö oli vielä 1600-luvulla alavaa. Ennen Lempäälän sulkujen rakentamista ja siitä alkanutta säännöstelyä nykyisen Linnanpuiston alueet olivat keväisin usein tulvan valtaamia. Lempäälän koskien perkaus vuosina 1773-74 on laskenut veden pintaa n. 80 cm, mutta edelleen linnaa ympäröivälle saarelle soudeltiin keväisin. Hämeenlinnan varhaisimmat varsinaiset puistot syntyivät 1800-luvun alkupuoliskolla, mutta eräänlainen puistosuunnitelma löytyy linnoitustoimen päällikön Axel Magnus Arbinin asemakaavasta vuodelta 1777. Siinä linnan ja tulevan kaupungin väliin on esitetty puistovyöhyke, joka koostuu toisensa leikkaavista, puurivien reunustamista puistokaduista ja keskusaukioista, jotka liittävätsä geometrisesti muotoillut nurmikat toisiinsa. Puistovyöhyke on suunniteltu barokin muotopuutarhan henkeen. Myös kaupungin luoteiskulmaan on suunniteltu puistovyöhyke. Nämä vyöhykkeet olivat enemmänkin kaupunkitaiteellisia elementtejä kuin kustavilaisena aikana muotiin tulleita "promenade publique" -tyyppisiä puistoja. (Puistojen kaupunki, 1995)

Arbinin asemakaava v. 1777 (Lähde: Puistojen kaupunki 1995)

Vuonna 1778 Arbinin asemakaavaa paranneltiin ja samassa yhteydessä puistovyöhyke yksinkertaistettiin kolmen puistokadun jäsentämäksi vyöhykkeeksi, jonka keskivaiheilla oli puiden reunustama pyöreä aukio; reunimmaisista käytävistä lähtevät viistot käytävät kohtaavat aukiossa. Käytännössä puistoalueen toteuttaminen oli vaikeaa soisesta maaperästä ja Vanajaveden tulvimisesta johtuen. (Puistojen kaupunki, 1995)

Paranneltu asemakaava v.1778 (Lähde:Hämeenlinnan kaupunginarkisto, HKA)

Vuoden 1780 Kuninkaankartasta ilmenee kuitenkin maaherra de Brucen rai-vauttama ns. residenssipuutarha, kaupungista linnan suuntaan johtava aluksi kaksihaarainen puistotie, joka yhdistyy yhdeksi puurivien (piilipuiden eli sala-vien) reunustamaksi tieksi linnalle. Alueella on edelleen Arbinin mukaisia ku-janteita – puulaji tosin on vaihtunut suunnitelmissa mainitusta piilipuusta ho-peapajuksi 1940-luvulla. Ns. talomuseon alue sekä siihen liittyvä Kustaa III:n kadun korttelien väliin sijoittuva lehmuskuja on osa valtakunnallisesti arvo-kasta kulttuurihistoriallista ns. Koilliskulman aluetta. Kustaa III:n kadun ete-läpää sijoittuu Engelin ruutukaava-alueelle (v. 1828), tällä ns. talomuseon alueella vanhimmat talot ovat 1830-luvulta. Puistovaliokunnan pöytäkirjoista löytyy tieto tilattavista/istutetuista lehmuksista vuodelta 1904 Koulukadun ja Niittykadun väliseen mäkeen, joka tarkoittanee nykyisen Kustaa III:n kadun eteläosaa.

Eino Leino asui 1890-95 Linnantien varrella sijaitsevassa talossa. (Museovi-rasto ja ympäristöministeriö 1993).

Näkymä (kuvausvuosi ei tiedossa) linnalle ja Linnantielle (nykyinen Kustaa III:n katu) osoittaa kuinka tulvaherkkää aluetta nykyinen linnan puiston alue on ollut. Lähde: Hämeenlinnan kaupungin historiallisen museon kuva-arkisto (HKHM)

Vuonna 1741 sotilasyliapäällikkö Löwen rakennutti sillan ("Linnansilta") linnan itäkulman kohdalta Hätilän kallioille ja edelleen Yliselle Viipurintielle. (Koskinen 2007). Alla olevassa valokuvassa näkyy vielä tie ja paikka, josta silta on lähtenyt ylittämään Vanajavettä.

Kuvassa (kuvausvuosi ei tiedossa) näkyy myös kapea kanava sekä talomuseon aluetta. Lähde (HKHM)

Linnalle johtavan tien katkaiseva pyöreä keskusaukio toistuu myöhemmissä kartoissa ja vuoden 1826 asemakaavan laajennuksessa. Erityisen mielenkiintoinen on oletettavasti maanmittari A. W. Zittingin 1830-luvulla laatima asemakartta, jossa kaupungin paloa edeltävään asemakaavaan on piirretty uusi asemakaavasuunnitelma sekä palon raja. Samaisessa suunnitelmassa linnan ja kaupungin välille kaavaillun keskusaukion eteläpuolelle on piirretty puistikko, jonka keskeltä lähtevät säteittäiset käytävät kaikkiin ilmansuuntiin. Linnalle johtavan puistokadun pyöreästä keskusaukiosta alaspäin kulkevat väylät

viistävät puistikon yläkulmat. Keskusaukion molemmin puolin on puilla istutettut puistoalueet, joista idänpuoleinen myötäilee rantaviivaa. (Puistojen kaupunki, 1995)

Ote asemakaavakartasta 1830-40 (Lähde: HKA)

Vuoden 1841 kaavakartta noudattelee linnan ja kaupungin välisen alueen osalta melko pitkälti edellä kuvailtua, tosin pelkistettynä: keskusaukio on paikallaan, samoin käytäväakseli aukion ja linnan välillä. Keskusaukion eteläpuolisesta puistikosta on jäljellä aukiosta viistoon alaspäin kulkevat väylät, jotka myöhemmin suuntautuvat etelää kohti. Muodoltaan aukion eteläpuolinen osuus muistuttaa harjakattoista taloa. Uutena elementtinä linnan ja kaupungin välisessä puisto-osuudessa on linnalta keskusaukiolle johtavan käytäväakselin itä-länsi -suunnassa leikkaava kanava. Vesiakseli toistuu myöhemmissä kaavakartoissa esim. vuosien 1926 ja 1941 kartoissa. Myös 1800-1900 -lukujen vaihteesta peräisin olevasta venäläisestä topografikartasta sekä vanhoista valokuvista ilmenee myös kanavan olemassa olo. Näin ollen kanavayhteys tosiaankin on aikanaan ollut olemassa Vanajavedelle saakka.

Ote asemakaavakartasta 1926 (Lähde: Suomen kansallisarkisto, SKA)

Linnan ja kaupungin välinen alue on suurelta osin täyttömaata ja nykyiset puistoalueet on perustettu 1968.

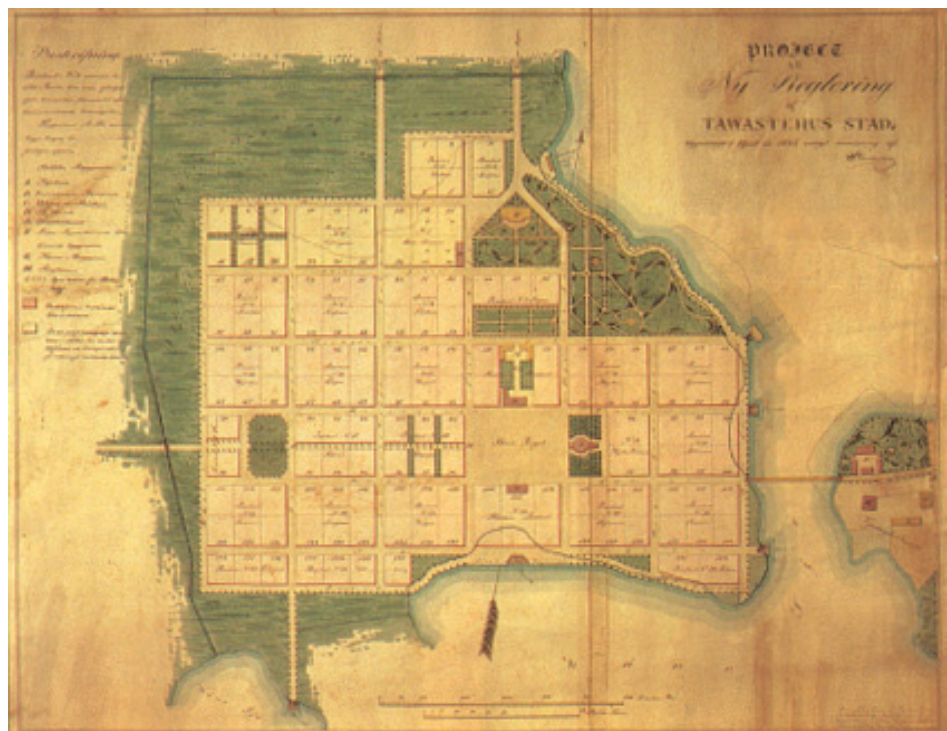

Ilmakuvassa 1960-luvulta erottuvat jo 1940-luvulla istutetut hopeapajut sekä puiston poikki kulkeva kanava. Polkujen risteyksessä on ollut korosteena istutuksia. Kuva: Arvo Granholm. (Lähde: HKHM)

3.2 Maaherranpuisto ja Aleksis Kiven puisto

Hämeenlinnan koilliskulmassa sijainnut Seurapuisto oli Hämeenlinnan vanhimpia puistoja, joka on saanut väistyä asuntotonttien tieltä. Seurapuisto (Sällskapsträdgård) käsitti Birger Jaarlin kadulta ja Linnankadulta Vanajaveden rantaan ulottuvan alueen. Seurapuutarhan alkuvaiheet ajoittuvat vuoteen 1779, jolloin lääninsihteeri Joh. Walheim ja lääninkamreeri Joh. Nordensvahn pyysivät saada raivata itselleen puutarhoja vastikään uudelle paikalleen siirretyn Hämeenlinnan koilliskulmasta. Heidän perillisiltään puutarha-alueet joutuivat kauppias Ivan Uschakoffin haltuun v. 1814 ja sittemmin v. 1822 hänen vaimonsa haltuun. Puutarhassa oli useita puulajeja, taimilavoja, huvihuone, kellari ja kaivot sekä laituri rannalla. Vuokrasopimuksessa oli ehto että kaupunkilaisten tuli saada käydä puutarhassa kävelyllä pientä pääsymaksua vastaan. Puutarhassa oli mm. huviohjelmia sekä keilaratoja. (Puistojen kaupunki, 1995)

Koristeellisen, maalatun aidan rajoittama puisto oli kauppias K.F.Björkbomin tallentamien kaupunkilaisten muistojen mukaan istutuksiansa puolesta ”hyvin järjestetty”. Björkbom kuvaa puistoa 1800-luvun alkupuolelta: keväisin kukoistivat hedelmäpuut; omena-, päärynä-, kirsikka- ja kriikunapuut kukas-
saan, syksyllä ne kantoivat hedelmän. Puistoon oli järjestetty syreeneistä ja siperianhernepensaista muotoiltuja lehtimajoja, ja näitä pensaita oli myös istutettu reunustamaan puiston runsaita käytäviä. Leveämpi käytävä kiersi koko puiston, kapeammat yhdistivät puiston osat toisiinsa. Myös koristekasveja oli järjestetty istutuksia, näistä mainitaan erikseen keisarikruunu. Seurapuistoon kuului ”puutarhaosan” lisäksi vapaampi osa, jossa tiheään metsään oli raivattu polkuja. Puistossa kävelevien virkistykseksi oli rakennettu kaksi kuusikulmaista virvokejuomamyymälää, ja puistoissa sai usein kuunnella myös vapaaehtoista soittokuntaa. (Puistojen kaupunki, 1995)

C.J.E Gustafssonin asemakaava v. 1845. (Lähde: Puistojen kaupunki 1995)

Engelin ruutukaava v. 1831 palon jälkeen ei huomioinut Seurapuiston maaston muotoja ja rantaviivaa, vaan ne kaavoitettiin osaksi asuinkortteleita. Engelin asemakaava ei ehtinyt kokonaisuudessaan toteutua, kun kuvernööri Otto Rehbinder halusi säästää koilliskulman puutarhat ja uusi asemakaava vahvistettiin 1846. C.J.E. Gustafssonin laatimassa asemakaavassa vuodelta 1845 on piirretty laaja puistoalue Seurapuiston kohdalle. Asemakaavassa on sen länsiosassa suorakulmaisempi akselisommitelma ja itäpuolella vapaamuotoisempi maisemapuistotyylinen osa, jossa polut mutkittelevat. Missä määrin tässä suunnitelmassa on jälkiä todellisesta puutarhasta ja toisaalta Gustafssonin ja Rehbinderin toivomasta uudesta puistosuunnitelmasta, jää kuitenkin arvailujen varaan. (Puistojen kaupunki, 1995).

Karttaverailussa vuoden 1845 asemakaavan tilannetta verrattaessa nykytilanteeseen (kuvaliite 2.), voidaan todeta, että mahdollisesti sekä Aleksis Kiven puiston sekä Maaherranpuiston katujen kulmiin sijoittuvat kolmiomaiset sisääntuloalueet ovat olleet entistä Seurapuistoa ja sen rantaviivaa rantapromenadeineen. Kirjaston länsipuolella oleva rinnekin näyttäisi olevan entistä rantaviivaa.

Tilanne jäi kuitenkin väliaikaiseksi. Jo 1850-luvulla ryhdyttiin mittaamaan koilliskulmaan asuntotontteja sekä avattiin Rauhan- ja Lukiokatujen jatkeet kulkemaan entisen puiston läpi. Albert Edelfeltin kaavassa vuodelta 1858 ja Georg Wileniuksen kaavassa vuodelta 1867 ei ole enää jälkeäkään Seura-puistosta. Birger Jaarlin kadun ja Linnankadun kulmauksessa olevan Hämeenlinnan lyseolle varatun korttelin alueella kasvoi vielä 1860-luvulla hedelmäpuita ja syreenipensaita (Puistojen kaupunki, 1995).

Kopio vuoden 1872 asemakaavasta v.1887 Alf. Caween (LÄhde:HKA)

Jo vuoden 1872 sekä vuoden 1892 asemakaavoissa on osoitettu Maaherranpuiston kolmiomainen puistoalue, jonka toteutumisesta ei kuitenkaan ole tarkempaa tietoa. Todennäköisesti aluetta on täytetty jonkin verran jo 1800-luvun loppupuolella. Toisaalta vuonna 1857 toteutetun Kuokkalan kosken perkauksen jälkeen vesi laski peräti 2 metriä ja tämän rantaviivan muutok-

sen voi aistia Maaherranpuiston rinteestä, jossa ennen perkausta ollut ranta-
viiva (+82,50) on sijainnut sekä laajentuneesta puiston maa-alasta.

Hämeenlinnan kaupunki n. 1892 (Lähde: HKA)

Venäläisessä topografikartassa 1800-1900-lukujen taitteesta on nykyisen Maaherranpuiston kohdalle jo osoitettu puistomainen kolmio, joka on perustettu täyttömaalle. Hämeenlinnan kirkontornista 1900-1904 otetussa kuvassa on vedenpinta korkealla ja osa koilliskulman rantapuistosta on veden valtaamana. Joitakin istutuksia on heikosti havaittavissa. Myöhemmässä kuvassa v. 1912 jälkeen samasta paikasta puisto on jo kasvanut korkeammaksi ja ilme on metsäinen.

Hämeenlinnaa kirkontornista pohjoiseen, 1900-1904. Lähde:HKHM

Vuonna 1904 perustettu puistovaliokunta ryhtyi toteuttamaan v. 1905 yhteisestä "kävelimöä" Vanajaveden sillalta Rantapuiston kautta linnalle johtavalle tielle. Suunnitelman taustalla oli sekä kaupunkikuvan kaunistaminen että kaupunkilaisten virkistysmahdollisuuksien, jopa tiedon lisääminen. Vuonna 1908 kaupunginpuutarhuri Andersson sai puistovaliokunnan suosituksesta 800 markan stipendin, jonka avulla hän teki opintomatkan Ruotsiin ja Tanskaan tutkimaan puistoja, istutuksia ja taimitarhoja. (Puistojen kaupunki, 1995). Matkapäiväkirjassaan Andersson kuvailee mm. Tukholman puistojen kukkaloistoa: " Ryhmissä oli aistikkaasti sovelletut kaktukset ja sempervivumit. Muista kukista mainittakoon Agerratum, rungopelargonioita, asteria, Chrysanthemum, Begonia semperflorens, draseenoja ym." Joissakin puistoissa Andersson havaitsee mm. hortensioita, verenpisaroita, pelargonioita ja neilikkoita. Harvinaisempia olivat pyramiidipoppeli, kultasade ja riippapaju.

Anderssonilta tuli useita ehdotuksia vuosien 1906-08 aikana mm. rantapuiston hiekkakäytävien parantamisesta sekä istutusten lisäämisestä sekä kaupungin puistojen kivaitojen korjaamisesta. Rantapuiston lisäksi puhutaan Koulukadun puistosta ja Lempilahden puistosta, jotka lienevät nykyisen Aleksis Kiven puiston ja pistäytymislaiturin tienoilla. Hän ehdotti harvinaisempien puu- ja pensasistutusten istuttamista sekä kansanvalistuksen nimissä puiden ja pensaiden oheen sijoitettavien suomen- ja latinankielisten kasvilajien ja kasvupaikkojen nimeämistä kyltein. Listoista löytyy mm. seuraavia puulajeja: mongolianvaahtera (*Acer ginnala*), hevoscastanja, saarni, tuomia, riippajalava, lehtikuusi, sembramänty, tuija, lehmus, vaahteroita, koivuja, ym.

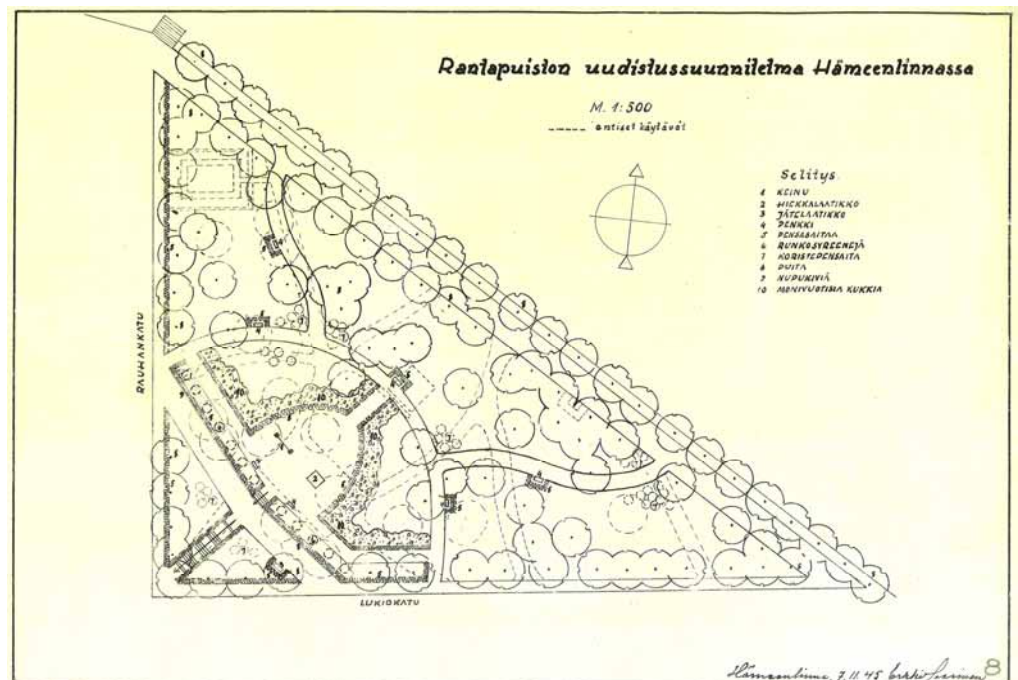

Lukiokatua ja Rantapuistoa 1910-20-luvun vaihteessa. Kuvassa erottuu hyvin erilainen puisto. Lähde: HKHM

Lyseo Rantapuistosta päin (kuvan ottamisvuosi ei tiedossa, arvio: v. 1912 jälkeen). Lähde: HKHM

Puistovaliokunnan vuosikertomuksessa v. 1912 on mainittu kasveja, joita v. 1911 kasvoi kaupungin puistoissa: havupuita 12 lajia, vaahteroita, syreenejä, paatsamia, jalavia, koivuja, leppiä, kanukkapensaita, saksanheisipuita, koristeomenapuita, jasmiineja, pihlajia, lehmuksia, pähkinäpuita, saarnia, tuomipihlajaa, hevuskastanjoita, tammia, lumimarjapensaita, siperianhernepensasta, tuhkapensasta, kultasadepensasta, kilsepensasta, ukonhattua, neilikkaa, lupiinia, tatarta ja hortensiaa, ym. (Puistojen kaupunki 1995)

Erkki Saarisen Rantapuiston (nykyisen Maaherranpuiston) uudistussuunnitelma vuodelta 1945. Lähde: Hämeenlinnan kaupunki, luonnonhoitotoimisto

Aluetta on peruskorjattu 1950-luvun lopulla. Vuodelta 1945 Erkki Saarisen piirtämässä Rantapuiston (nyk. Maaherranpuisto) uudistussuunnitelmassa näkyy katkoviivalla vanhat puistokäytävät, jotka ovat olleet osa suoria ja osa mutkittelevia ja käytävisommitelma epäsymmetrinen. Nykyisen leikkipaikan kohdalla on ollut suorakulmainen aukio. Rauhankadun ja Lukiokadun kulmasta on ollut yhteys puistoon. Puistossa on ollut pienempiä aukioita tai kukkaistutusalueita sekä ilmeisesti pohjoiskulmassa syreenimaja tai vastaava. Saarisen suunnitelmasta on toteutuneet käytävät sekä leikkipaikan aukio ja siihen liittyneet leikatut pensasaidanteet. Saarisen ehdottamia portaita Rauhan- ja Lukiokadun kulmasta ei ole toteutettu, kuin ei myöskään leikkipaikan louhaispuolelta suunniteltuja yhteyksiä runkosyreenineen. Saarinen oli ehdottanut leikkipaikan pensasaidan reunoille monivuotisia kukkaistutuksia.

Rantapuisto (nyk. Maaherranpuisto) 1940-50-luvulla. Lähde: "Hämeenlinna" -teos vuodelta 1952.

Hämeenlinnan rantapuistoa (kuva nykyisestä Aleksis Kiven puistosta) tulvan aikaan 14.12.1954. Lähde:HKHM

4 SELVITYSALUEIDEN NYKYTILANNE JA MAISEMA

Oikealla Linnanpuistoa ja vasemmassa yläkulmassa Aleksis Kiven puisto ja Maaherranpuisto. Lähde: Hämeenlinnan kaupunki, LOM Pictometry 2007

Suurmaisema

Hämeenlinnan keskusta on rakentunut Vanajaveden länsirannalle vesistöön työntyvälle niemelle. Keskustassa ja sen eteläpuolella Vanajaveden laakso on

laakea ja tasainen ja vesistöön työntyvät niemekkeet pääasiassa hienojakoista maa-ainesta, kuten hietaa ja hiesua. Keskustan pohjoispuolella niemekkeiden luonne muuttuu: ne ovat jyrkkäpiirteisempiä ja pienialaisempia ja koostuvat kallio- ja moreenimaista. Hämeenlinnan alueen maisemallisena selkärangana toimiva harjumuodostuma onkin keskustan pohjoispuolella etäämpänä rannasta. Laaja ja yhtenäinen harjualue on aikanaan syntynyt kallioperän luoteiskaakkoisuuntaiseen murroslaaksoon ja on näin ollen samansuuntainen Vanajaveden kanssa.

Vanajaveden rannat ovat pääsääntöisesti alavia, osa niistä 1800-luvun järvenlaskussa vedestä paljastuneita alueita, joille Vanajaveden jokavuotiset tulvat ovat tuoneet ravinteita. Keskustan ruutukaava-alueen ja sen pohjoispuolella sijaitsevan linnan väliin jää alava laaksopainanne, joka on ennen vesistön laskua ollut usein tulvan peitossa. Selännealueet sijoittuvat linnan pohjoispuolelle ja Vanajaveden koillispuolelle keskustasta pohjoiseen. Keskustaa ja linnaa vastapäätä sijaitseva Varikonniemi lukeutuu laaksoalueeseen. Tasanko-alueet ovat joko savea tai turvetta, joukossa on hietakumpuja.

Maisemaa kehystävät harju- ja moreeniselänteet nousevat paikoin 50-60 metriä laaksoa korkeammalle.

Vanajaveden laakso on pienilmastoltaan lähiympäristöään suotuisampi. Vesistön lämpötiloja tasaava vaikutus pidentää kasvukautta erityisesti syksyisin.

Hämeen linnan maisemassa yhdistyvät ainutlaatuisella tavalla keskiaikainen linna, Vanajavesi, vanha kaupunkimainen rakennuskulttuuri sekä vanhat puistot. (Vanajaveden laakson maisema, esihistoria, rakennettu kulttuuriympäristö ja luonto, 2001)

Puistoalueiden maisema-analyysikartta (kst. liitekartta 3.)

4.1 Kustaa III:n katu, Eino Leinon puisto ja Linnanpuiston rantavyöhyke

*Puistoista avautuvat näkymät linnalle ovat tärkeitä maiseman ominaispiirteitä.
Kuva: Hämeenlinnan kaupunki/Luonnonhoitotoimisto, v. 2007*

Maiseman ominaispiirteet ja nykytilanne

Eino Leinon puisto sekä Linnan puiston Kustaa III:n kadun itäpuolinen osa muodostavat varsin yhtenäisen kokonaisuuden. Alue rajautuu idässä rantaa seurailevaan hopeapajujen muodostamaan puukujanteeseen, joka on osa keskeistä Vanajaveden rantoja seurailevaa rantareittiä. Länsipuolelta tarkasteltava puistoalue rajautuu Kustaa III:n hopeapajujen reunustamaan katuun, joka on myös itsessään keskeinen osa selvitysalueetta. Pohjoisessa Linna muureineen ja vallihautoineen muodostaa alueelle reunan. Etelässä alue rajautuu vanhoihin hienoihin puukortteleihin, ns. talomuseon alue.

Kustaa III:n mukulakivikatua reunustavat hopeapajut. Kuva: Hämeenlinnan kaupunki/Luonnonhoitotoimisto, v. 2007

Kustaa III:n katu on historiallisesti arvokkain osa tarkastelualueetta. Jo Kuninkaankartassa vuodelta 1780 ja muutamaa vuotta tätä aiemmin Arbinin asemakaavassa on ollut samaisella paikalla yhteys linnalle. Puukujanneaksi toistuu sen jälkeen kaavakartoissa ja historiallisissa kartoissa. Jykevien puiden reunustama mukulakivipäällysteinen katu muodostaa juhlallisen saapumisen linnalle ja on hieno elementti maisemassa. Kustaa III:n kadun jalkakäytävät on päällystetty pienen pienillä mukulakivillä.

Näkymä Kustaa III:n kadulta linnalle päin. Katutilaa rajaavat voimakkaasti lehmuskujanne sekä talomuseon alueen puurakennukset. Kuva: Else Kaloinen

Linna on voimakkaasti läsnä alueen maisemakuvassa, sillä puistoalue on tasainen ja avoin. Eino Leinon puistossa on rantaraitin ohella yksi diagonaalinen puistokäytävä. Linnan puiston tarkastelualueeseen kuuluvan osan halki kulkee muutamia loivasti kaartuvia puistokäytäviä. Linnan puiston pohjoislaidalle sijoittuu sorapintainen, jäsentymätön pysäköintikenttä sekä leikkialue. Lehdetömään aikaan leikkipaikan kirkkaan väriset leikkivälineet erottuvat turhankin kauas ja vievät huomiota linnalta. Leikkipaikka kaipaasi myös selkeämpää rajausta.

Linnanpuiston paikoitusalue. Kuva: Riikka Ger

*Koko Linnanpuiston alueella on muutamia okakuusiryhmiä, jotka erottuvat kaukomaisemassa, esim. Varikonniemeltä ja Vanajavedeltä katsottuna.
Kuva: Else Kaloinen*

Puistoalueen koilliskulmauksesta, läheltä rantaa löytyy paljon keskustelua herättänyt okakuusiryhmä. Kuuset vaikuttavat hieman vieraalta elementiltä historiallisessa maisemassa mutta toisaalta tuovat kaivatun ikivihreän lisän maisemakuvaan lehdetöntä kautta silmällä pitäen. Puistoalueen pensasistutukset keskittyvät leikkipaikan ympärille. Leikkipaikkaa rajaamassa on myös tammia ja visakoivuja. Tarkasteltavana olevan Linnan puiston keskivaiheille sijoittuu kukkapenkki ja sen lähetyville suurikokoinen isoriippapaju.

*Leikkipuiston välineet erottuvat värikkäinä Linnanpuiston maisemassa.
Kuva: Riikka Ger*

Linnan puisto on suosittu tapahtumapaikka; siellä järjestetään kesäisin konserteja ja muita massatapahtumia. Linnan voimakas läsnäolo antaa juhlat puitteet niin lasten kuin aikuisten useille liikunta- ja kulttuuritapahtumille. Alueen pohjoisosasta, läheltä pysäköintialuetta löytyykin esiintymislava. Alun perin oli tarkoituksena purkaa lava talvisin pois. Lavaa ei ole kuitenkaan mahdollista kokonaan purkaa ja niin se on jäänyt ympärivuotisesti puistoon. Noin merkittäväällä paikalla voitaisiin lavan arkkitehtuuriin panostaa nykyistä enemmän. Katsomorakennelma kaipaa myös uusimista.

Esiintymislava. Kuva: Riikka Ger

Katsomo. Kuva: Eeva Eitsi

Puistoalueilla on kuivatusongelmia. Massatapahtumien seurauksena nurmi on tiivistynyt. Maaston painaumakohdat täyttyvät sateella seisovalla vedellä. Pahiten kulunut ja painunut kohta on lavan edustan nurmialue. Kustaa III:n kadulla on pelkästään imeytyskaivot (6 kpl).

Kustaa III:n katu ja puistoalue on valaistu pallovalaisimin. Rantaraitin pallovalaisintyyppi on hieman erilainen kuin muualla puistossa ja Kustaa III:n kadulla käytetty pallovalaisin. Maaherranpuiston ja Aleksis Kiven puiston rantareitillä käytetty musta valaisin tai vastaava soveltuisi hengeltään paremmin alueelle. Rantaraitin hopeapajujen väliin on asennettu kymmenkunta maavalaisinta 1990-luvun alkupuolella.

Tärkeimmät solmukohdat sijoittuvat tarkastelualueen kulmiin: linnan sisäänkäynnin yhteyteen, entisen mattolaiturin lähetyville ja pistäytymislaiturin edustalle.

Puistoalueella ja Kustaa III:n kadulla hienoimmat näkymät avautuvat linnan suunnalle. Entisen mattolaiturin kohdalta avautuu pitkä näkymä kaakkoon Vanajavedelle. Varikonniemen ranta-alueelta linna ja puisto näkyvät esteettä. Lehdettömään aikaan okakuusiryhmä erottuu selvästi maisemakuvassa.

Näkymä Varikonniemen ranta-alueelta linnan puistoon.
Kuva: Riikka Ger

4.2 Maaherranpuisto

Näkymä Lukiokadun mutkasta Maaherranpuistoon. Kuva: Else Kaloinen

Maiseman ominaispiirteet ja nykytilanne

Maaherranpuisto (vuoteen 1996 saakka Rantapuisto) on Aleksis Kiven puiston tavoin kolmiomainen puistoalue, jota rajaavat kahdelta sivulta ruutukaavan kaupunki- ja katurakenne ja yhdeltä sivulta Vanajavesi. Voimakkaimmin tilaa rajaa rantaraitin ja rantaviivan suuntainen koivukujanne, jonka rooli on myös Vanajavedeltä ja Varikonniemeltä avautuvassa suurmaisemassa keskeinen.

Lukiokatua ja Rauhankatua rajaavat puurivit eivät ole enää niin yhtenäiset ja selkeästi tilaa rajaavat kuin rantareitin puusto.

Tärkeät näkymät avautuvat rantareitiltä linnan ja Vanajaveden suuntaan. Rantareitin koivut ovat isoja ja kasvavat melko tiheästi, joten näkymiä avautuu vain muutamista paikoista, joista koivuja on jouduttu poistamaan. Muutamista kohdista (esim. oleskelupaikoilta) voisi harkita näkymien avaamista. Erityisen hieno näköalapaikka on Rauhankadun päätteenä oleva Aleksis Kiven puiston ja Maaherranpuiston solmukohta. Sieltä avautuu laaja näkymä niin linnalle, vesistöalueelle kuin Varikonniemeenkin.

Rauhankadun päästä aukeaa hienoja näkymiä

Rantareitti on tärkeä toiminnallinen ja maisemallinen yhteys, joka yhdistää rantapuistot toisiinsa. Se kuuluu osana aina Aulangolle asti vievään, suosittuun rantalenkkiin. Yhteydet kirjastolta sekä Lukiokadulta ovat myös keskeisiä puistoalueen käytön kannalta. Tällä hetkellä yhteydet Lukiokadulta ja kirjastolta eivät ole selkeitä.

Kuuset ja koristeelliset tataarivaahterat erottuvat puistomaisemassa. Kuvat:Else Kaloinen

Muita keskeisiä maisemassa erottuvia elementtejä ovat Lukiokadun ja Rauhankadun kulmassa kasvavat kuuset sekä komeat tai koristeelliset yksittäispuut, kuten poppeli. Koristeelliset, mutta huonokuntoiset tatarivaahterat ovat puiston katseenvangitsijoita. Tilallisesti puisto on hieman epämääräinen, koska puita kasvaa melko tasavälein nurmikentillä, jolloin tilallista hierarkiaa ei oikein synny. Koivun lisäksi puistossa kasvaa lehmusta, vaahteraa, jalavaa ja saarnea. Pensaita ja perennoja on hyödynnetty melko vähän tilanjakajina tai katseenvangitsijoina. Puusto on vanhaa ja varjostaa kesällä paljon.

Puistossa on pienimuotoinen ja melko vaatimaton pensasaidanteella rajattu leikkipaikka sekä puutarharakenne, jossa graniittipallo pyörii ohuen vesipatjan päällä. Graniittipallon yhteydessä on kivetty istuskelualue sekä istutettu "Maaherran kuusi". Veistosalue on hieman keskeneräisen oloinen. Kaivonkansi on liian selkeästi näkyvillä ja oleskelualue kaipaisi rajausta.

Puiston rantaraitin molemmissa sisääntulopäissä on vanhat graniittiset sillanpylväät, jotka tuovat historiallista kerrostumaa puistoon.

Vesipatjan päällä pyörivä graniittipallo sekä leikkipaikka tarjoavat elämyksiä puistossa kävijöille. Kuvat: Else Kaloinen

Rantareitti on kulunut pinnaltaan ja puusto on uusimisiässä. Lukiokadun mutkassa on suojatien jatkeeksi muodostunut polku, joka tulisi ottaa huomioon kunnostussuunnittelussa. Lukiokadun ja Rauhankadun kulmasta sekä kirjastolta on yhteystarve puistoon. Lähellä on sekä kouluja että päiväkotiryhmiä, jotka voisivat nykyistä paremmin hyödyntää leikkipaikkaa. Leikkipaikka on pieni ja välineet ovat kuluneet ja uusimisiässä. Kuusikkoa kasvavaa rinnettä voisi mahdollisesti hyödyntää leikeissä. Kuusikko on maisemassa hyvin erottuva elementti, mutta se myös sulkee näköyhteyden puistoon ja Vanajavedelle.

Rantareitin koivut ovat huonossa kunnossa. Kuusikko sulkee näkymiä. Kuvat:Else Kaloinen ja Eeva Eitsi

Rantareitin varteen on asennettu uudet tyylikkääst valaisimet. Puiston muuta valaistusta tulee parantaa, esim. leikkipaikan yhteyteen tarvitaan lisävalaistusta. Komeita yksittäispuita voidaan valaista erikoisvalaisimin.

Rantapenger on rakennettu kivenlohkareista, jotka ovat kauniisti sammaloituneet. Joissain paikoin maanpinta on painunut / syöpynyt. Suurempia pintavesiongelmia ei puistossa ole. Puiston kunnostuksen yhteydessä tulee kuitenkin ottaa huomioon pintavedet. Tasaussuunnittelulla voidaan pintavesiä ohjata kasvien hyödyksi.

4.3 Aleksis Kiven puisto

Rantareitin puukujanne ei ole yhtenäinen. Kuva: Else Kaloinen

Maiseman ominaispiirteet ja nykytilanne

Aleksis Kiven puisto sijoittuu Eino Leinon puiston ja Maaherranpuiston väliin ja sen luonne on enemmän läpikulkupaikanomainen kuin esim. toiminnallisuuden ja hieman laajemman Maaherranpuiston. Kolmiomaisen puiston poikki kulkee tärkeä toiminnallinen yhteys vuokravenelaitureille sekä rantaa myötäilevä rantareitti. Aleksis Kiven puistoa rajaa kaunis ja historiallisesti arvokas talomuseon alue.

Rantareitin koivukujanne on tärkeä puistoa rajaava elementti, joka muodostaa yhtenäisen puukujanteen linnan rantavyöhykkeen hopeapajujen ja Maaherranpuiston koivukujanteen kanssa. Koulukadun ja Linnankadun varrella kasvaneita koivuja on kaadettu melko paljon, joten niiden muodostama reunavyöhyke ei ole aivan yhtenäinen. Laiturille vievä kolmiopuiston kahtia jakava kulkureitti on kadottanut hierarkkista luonnettaan, kun puistoa on kaadettu.

Keskikäytävän koivukujanteesta ei ole enää kovin montaa puuta jäljellä. Kuva:Eeva Eitsi

Puiston pääpuulaji on koivu. Nurmialueella kasvaa suhteellisen tasavälein erilajista puustoa, mutta pensaskerros puuttuu täysin. Osittain jo huonokuntoisten koivujen lisäksi puistossa kasvaa mm. jalavia. Perennaistutuksia ei myöskään ole. Muutamat komeat yksittäispuut tai niiden latvukset, kuten poppeli ja sembramänty erottuvat suurmaisemassa.

Eino Leinon puiston ja Aleksis Kiven puiston solmukohtaan on rakennettu pistäytymislaituri, jossa on penkit oleskelua ja maiseman ihailua varten. Laiturilta avautuu kauniita näkymiä niin linnalle kuin keskustaankin. Kansallisen kaupunkipuiston opaste kiveyksineen ja penkkeineen sijoittuu Niittykadun ja Linnankadun kulmaan.

Pistäytymislaituri ja vuokravenelaiturin portti. Kuvat: Else Kaloinen ja Eeva Eitsi

Vuokraveneiden laiturialueen portti on huonokuntoinen ja historialliseen puistoon soveltumaton rakennelma. Keskuskäytävän varrelle on asennettu vastikään Molok-syväkeräyssäiliö veneilijöiden jätehuoltoon varten. Ongelmana alueella on autopaikkojen puute. Puistokäytävälle pysäköidyt autot tiivistävät puistokäytävää ja aiheuttavat ongelmia puiden juuristolle.

Rantapenkereessä on käytetty teräväsärmäisiä kivenlohkareita ja maanpinta on painunut paikoin rantapenkereen ja rantareitin välillä. Tosin lohkarit ovat kauniisti sammaloituneet vuosien varrella.

Kirjastolta on puistoon tärkeä yhteys, jota tulee ylläpitää hoidettuna kivituhkapolkuna. Koulukadulta kirjaston edustalta avautuu polkua pitkin hieno näkymä linnan suuntaan.

Rantareitin varrelle on asennettu uudet valaisimet. Puistossa voidaan valaista muutamia yksittäispuita erikoisvalaisimin. Suurempia pintavesiongelmia ei puistossa ole. Puiston kunnostuksen yhteydessä tulee kuitenkin ottaa huomioon pintavedet. Tasaussuunnittelulla voidaan pintavesiä ohjata kasvien hyödyksi.

Veden läheisyys ja näkymät ovat rantareitin keskeisiä ominaispiirteitä.

Kuva: Else Kaloinen.

FCG Planeko Oy

Hyväksynyt:

Ulla Räihä
Toimialapäällikkö, arkkitehti SAFA

Tarkastanut:

Taina Tuominen
Suunnittelupäällikkö, maisema-arkkitehti MARK

Laatinut:

Eeva Eitsi
projektipäällikkö, maisema-arkkitehti MARKRiikka Ger
maisema-arkkitehti MARKElse Kaloinen
suunnitteluhortonomi**5 LIITTEET**

1. Puistojen historialliset vaiheet 28.8.2008
2. Vertailu 1845 ja nykytilanne 28.8.2008
3. Puistojen maisema-analyysi 28.8.2008

6 LÄHTEET

Kirjallisuus ja painetut lähteet

1. Ympäristöministeriö – Museovirasto. Rakennettu kulttuuriympäristö. Valtakunnallisesti merkittävät kulttuuri-historialliset ympäristöt. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisu- ja 16. Helsinki 1993. s.124.
2. Hämeenlinna. toim. Eino Mäkinen. 1952.
3. Hämeenlinnan kaupunki. Hämeenlinnan kansallinen kaupunkipuisto, hoito- ja käyttösuunnitelma. Helsinki 2002.
4. Hämeenlinnan kaupunki. Maaherranpuiston puuston kuntokartoitus. 2008.
5. Hämeenlinnan kaupunki. Aleksis Kiven puuston kuntokartoitus. 2008.
6. Hämeenlinnan kaupunki. Eino Leinon puuston kuntokartoitus. 2008.
7. Hämeenlinnan kaupunki. Linnan puiston puuston kuntokartoitus. 2008.
8. Hämeenlinnan kaupunki. Nyberginmäen puuston kuntokartoitus. 2008.
9. Viheraluekortti I001-001. Linnanpuisto. 18.2.2008.
10. Viheraluekortti I001-002. Eino Leinon puisto. 18.2.2008.
11. Viheraluekortti I002-004. Aleksis Kiven puisto. 18.2.2008.
12. Viheraluekortti I002-003. Maaherranpuisto. 18.2.2008.
13. Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo. Puistojen kaupunki, Hämeenlinnan vanhojen puistojen historiaa ja puistokulttuuria. 1995.
14. Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo, Hämeenlinnan kaupunginarkisto, Hämeenlinnan maakunta-arkisto. Hämeenlinna – Tavastehus. Arx Tavastica 8. Hämeenlinna-seuran julkaisusarja.
15. Hämeenlinnan kaupunki. Hämeenlinna ympäristöineen. Opas matkailijoille. 1915.
16. Hämeenlinnan kaupunki. Hämeenlinna ympäristöineen. Matkailuopas. 1927.
17. Hämeenlinnan kaupunki. Viheralueohjelma 2015. 2005.
18. Hämeenlinnan puistovaliokunnan pöytäkirjat I 1904-1913.
19. Hämeenlinnan puistovaliokunnan pöytäkirjat II 1913-1919.
20. Hämeen ympäristökeskus. Vanajaveden laakson maisema, esihistoria, rakennettu kulttuuriympäristö ja luonto. 2001.
21. Koskinen Pekka. Hämeenlinnan linnoittaminen kustavilaisella ajalla 1772-1808. Väitöskirja. Tampereen yliopisto. 2007.
22. Museovirasto. Hämeen linnan opaskirja. 2001.

Julkaisemattomat lähteet

1. Kaupunginpuutarhuri A. Anderssonin matkakertomus opintomatkalta Ruotsissa ja Tanskassa syksyllä 1908. Hämeenlinna kaupungin historiallinen museo.
2. Björkbomin kellastuneita muistoja Hämeenlinnasta: Puistot. Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo.
3. Böökin kokoelmat. Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo.

Kartat ja kuvamateriaali

1. Hämeenlinnan kaupunginarkisto. A.M. Arbinin asemakaava 1778.
2. Kansallisarkisto. Hämeenlinna. Charta från Tavastehus nya Stadstomter, Plantagier, Kryddgårdar och ängsdelar inom Canalen. 1780.
3. Hämeenlinnan kaupunginarkisto. 1832 asemakaavaan piirretty paloa edeltävä kaava 1830-40-luku.
4. Hämeenlinnan kaupunginarkisto. A.W. Zittingin kopio vuoden 1845 kaavasta 1846.
5. Hämeenlinnan kaupunginarkisto. Kopio vuoden 1872 asemakaavasta. 1887 alf. Caween.
6. Hämeenlinnan kaupunginarkisto. Hämeenlinnan kaupunki n. 1892.
7. Kansallisarkisto. Hämeenlinna. Venäläinen topografikartta. (1800-1900-lukujen vaihteesta)
8. Kansallisarkisto. Hämeenlinna. Plan af Tawastehus utgifven. 1841.

9. Kansallisarkisto. Hämeenlinna. Plan karta från Tavastehus staden. 1845.
10. Kansallisarkisto. Hämeenlinna. Hämeenlinnan kaupungin asemakartta 1:6000. 1926.
11. Kansallisarkisto. Hämeenlinna. Hämeenlinnan kaupungin asemakartta 1:6000. 1940-luvulta
12. Kansallisarkisto. Hämeenlinna. Hämeenlinna 1:5000. 1955.
13. Erkki Saarinen. Rantapuiston uudistussuunnitelma Hämeenlinnassa. 1945.
14. Hämeenlinnan kaupunki. Pictometry-kuvat alueelta 3 kpl.
15. Hämeenlinnan kaupunki. Kantakartta alueelta 2008.
16. Hämeenlinnan kaupunki. Johtotietokartta 1:1000. 11.3.2008.
17. Hämeenlinnan kaupunki. Vesijohto- ja viemärikartta. 2008.
18. Hämeenlinnan kaupunki. Kaukolämpökartta. 2008.
19. Hämeenlinnan kaupunki. 20 kV johdot. 2008.
20. Sonera Oy. Kaapelikartta alueelta. 2008
21. Hämeenlinnan kaupunki. Vanajaveden pinnankorkeusvaihtelu vuosilta 1996-2000.
22. Hämeenlinnan kaupunki. Linnan puiston pohjatutkimukset ja mittaukset.
23. Kanta-Hämeen maakuntakaava. 28.9.2006.
24. Hämeenlinnan kaupunki. Keskustan ja kehävyöhykkeen osayleiskaava 19.6.1991.
25. Hämeenlinnan kaupunki. Ajantasa-asemakaava 1:3500. 31.3.2008.
26. Hämeenlinnan kaupungin historiallinen museo. Valokuvia ja viistokuvia eri vuosilta suunnittelualueelta ja sen ympäristöstä.
27. Hämeenlinnan kaupunki. Valokuvia kesältä 2007 ja syksyltä 2006.

